

УТИЦАЈ ТРАНЗИЦИОНИХ ПРОЦЕСА НА ОСИРОМАШЕЊЕ СЕЛА И ПОЉОПРИВРЕДЕ¹

Живковић Драгић.², Јелић Сретен.¹, Рајић Зоран.¹, Пешевски М.иле³

Резиме

Процес глобализације који је захватио савремени свет и за који неки тврде да је с једне стране, инструмент остваривања економских, политичких, геостратешких и других интереса најразвијенијих земаља, а да с друге стране, потпуно запоставља и нишодаштава потребе обичног човека, малих земаља и сиромашних, игноришући аспекте хуманости. Овом процесу претходе транзиционе реформе које до сада нису дале очекиване позитивне ефекте у нас, а посебно у пољопривреди. Те реформе су споре и неефикасне, а често и контрапродуктивне (нагла либерализација увоза). Потребно је било наставити транзиционе реформе укључујући и приватизацију, које би биле ефикасне, целовите и синхронизоване, са јасним циљем који је формулисан кроз стратегију и политику која је у функцији те стратегије.

Кључне речи: *транзиција, приватизација, сиромаштво, село, пољопривреда, реструктурирање, реформе*

Увод

Транзиција је процес изградње привреде и друштва која има за циљ изградњу ефикасног и конкурентног тржишног модела привређивања.

Да ли је то тако у условима нашег привређивања?

У прилогу таквој оцени могуће је дати приближно реалну слику о основним елементима друштва: обиму и структури укупног друштвеног производа;

- 1 Рад је резултат истраживања на Пројекту 179028 „Рурално тржиште рада и рурална економија Србије – диверзификација дохотка и могућности смањења сиромаштва“, које финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.
- 2 Драгић Живковић, редовни професор, Универзитет у Београду, Пољопривредни факултет, , +381112615315/425
Сретен Јелић, доцент, Универзитет у Београду, Пољопривредни факултет, +381112615315/421
Зоран Рајић, ванредни професор, Универзитет у Београду, Пољопривредни факултет, +381112615315/414
- 3 Миле Пешевски, редовни професор, Универзитет Свети Кирил и Методиј, Факултет за земјоделски науки и храна, Скопје, +38970243616

величини новостворене вредности; расподели укупног резултата друштвеног рада; висини личне и друштвене потрошње; обиму и степену задовољавања потреба грађана у области здравства, школства, културе и стваралаштва; обиму и структуру задужености државе и сваког појединца; могућностима лечења, школовања и запошљавања и читав низ других елемената текућег живота и рада. Посебно је веома озбиљна ситуација у области запошљавања и рада и обезбеђивања перспективе за постојеће и нове младе нараштаје. Индикативан је и податак о броју оних који су услед извршених промена остали без посла али и са веома нејасном перспективом за будуће запослење.

На бази анализе циљева и карактера извршених промена код нас могуће је дати приближно реалну слику о последицама тих промена у свим областима живота и рада. По учесталости друштвених проблема у Србији данас је на првом месту незапосленост, затим сиромаштво, ниске зараде, корупција, недостатак могућности за младе, слабост и неефикасност институција, криминал итд.

Обележја приватизације у процесу транзиције

Транзиција је приватизацијом од 1990–тих, односно до данас квантитативно и квалитативно потпуно разјединила крупне пољопривредне пословне системе. Приватизација у Србији је довела до назадовања и катастрофичних последица не само у привреди већ можда и више у осталим областима. Сада доминирају јефтине забаве, фарме и риалити шоу програми, лутрије и разне преварантске наградне игре, рекламе које све нуде и то без озбиљне анализе садржаја и укуса.

Да би изашли из дубоке економске друштвене кризе у коју нас је увела и постојећа приватизација, потребно је вратити достојанство рада. На томе се заснива напредак савремених развијених друштава.

У САД је сваки четврти запослени сувласник предузећа у којем ради, у Јапану су најмоћније корпорације у рукама запослених, а у Словенији је 58% привреде у радничким рукама. Словенци су своја предузећа поделили радницима путем приватизације, а ни једно од њих није пропало. Они су користили модел ЕУ по 20% плус 40%: 10% дато је пензијском фонду, 10% фонду реституције, 20% фонду за развој и 20% радницима. За преостала 40% дата је могућност радницима да их купе на пет година, уз попуст 50%. Тек ако радници нису хтели да купе, онда су то могли продати људима са стране. Чињеница је да је 58% капитала Словеније у рукама радника, што значи да је само 2% продато ван предузећа⁴.

Последице приватизације, као нове друштвене појаве и процес недовољно организованог одузимања својине од једних субјеката и њеног уступања без адекватне и праве економске вредности, другим субјектима домаћим или страним су добро процењене као основни услов поремећаја претходног стабилнијег привређивања система.

Прва су се на удару нашла велика предузећа јер се за мале паре не може купити оно што је стварано деценијама, а дошла су у руке најчешће сумњивих лица домаћих и страних, а радници су за трен остали и без посла и без достојанства.

Приватизација не може да буде заснована на продаји већ на подели имовине – капитала. Погубне последице приватизације су пораст беде и сиромаштва огромне већине радника и становника Србије. Уместо новог производног замаха, добили смо опустошене хале и хиљаде гладних уста. Народне кухиње су почеле да раде као „најбоље предузеће“. Производња је углавном угашена, хале су испражњене, радницима су дељени откази, газдама сметају радници, односно све ће бити добро када се реше вишка радника. Уместо раста производње већина нових газда су произвеле социјалну беду. Скоро све конкретне мере државе се правдају потребама народа, друштва, али се најчешће односе на заштиту интереса владајућих и богаташких слојева. Они од државе стално траже субвенције и помоћ, а она може узети порез само од грађана–сиротиње. Све ово је условило да је на једној страни дошло до формирања нове класе богаташа–неокапиталиста коју чине државни и политички функционери, њима одани и послушни експерти и консултанци, домаћи евроатлански послушници и активисти невладиних организација, бизнисмени и тајкуни. Они су широким јазом одвојени од масе сиромашних, понижених и уплашених који чине другу скупину грађана.

Последругог светског рата, комунистичке власти су спровеле сурову модернизацију, када су преко ноћи аграрна друштва претвориле индустријска проузрокујући масовна пресељења из села у град и стварајући од сељака радника–пролетера, али уз цену коју су платиле породица, традиционални морал, култура и село.

Данашња транзициона модернизација је такође сурова. Проглашена је револуција развоја, која за последицу има кредите који често значе безконцепцијско задуживање и завршавају се банкротом правних и физичких лица. Банке лако долазе до новог капитала у имовини бивших дужника. Вековно искуство говори да крупна капиталистичка приватна својина није и не може да буде темељ пуне индивидуалне слободе. Србија није супростављена глобализацијским процесима, већ је изразито заинтересована за придруживање регионалним, европским интеграцијским процесима што је свакако саставни део глобалних токова. Међутим, као неразвијено друштво, она је изложена и негативним аспектима глобализације и као и сва друга друштва има право и одговорност да покуша да изгради механизме којима ће, ако не спречити, онда бар умањити оне негативне и непожељне ефекте глобализације од којих се и друга друштва бране.

У литератури се наводи констатација да је транзиција највећа пљачка овог века, што је потврђено посебно анализом прве фазе транзиције на примеру Русије. Проговорити о негативним последицама транзиције значи утврдити ко су добитници, а ко губитници њеног досадашњег стања.

Ето тако изгледа слика стања наше - земље која се лако, брзо и добровољно укључила у светски процес транзиције, иако неки творци и спроводници стидљиво, и само узгред, кажу да су у програму промена имали тако велики историјски циљ.

Транзиција села и пољопривреде

Транзиција је као процес утицала на промене у пољопривреди и селу. Обавезна је приватизација друштвеног земљишта, у којој је мали број богаташа, уз неадекватну и симболичну цену, дошао до великих поседа обрадивог и другог земљишта. Распродати су по симболичним ценама пољопривредно–индустријски и прерађивачки комбинати, фабрике и погони, а бројни радници изгубили су право на рад и управљање и прешли у слојеве незапослених и необезбеђених. Редуковане су или укинуте многе стимулативне мере за развој пољопривреде–регреси, премије, гарантоване цене, повлашћени кредити и са бенефицијским каматама и адекватним роком отплате⁵.

Погони напуштени и урушени, остали су као лоши споменици ранијег времена. Због пропасти индустријских погона, села су остала без запослених радника и стручњака, од којих се очекивало да утичу на подизање стандарда и пољопривредне производње. Уз пропадање индустријских погона на селу пропадали су и сточарски погони фарме и погони за прераду сточних производа. Највећи број сточарских фарми на селу је угашен. Тако су сеоска подручја остала и без овог извора егзистенције. Услови плаћања новокомпонованих богаташа су неповољни, велика су закашњења, а неки од откупљивача се и не појаве после однете робе.

У новоуспостављеном систему неолибералног друштва, у коме доминира слободно тржиште, где је један од регулатора цена и где се држава, а то ће рећи друштво, повлачи, између осталог и због притиска Запада, диспаритет цена између пољопривредних и индустријских и занатских производа, а нарочито цена тзв. терцијалних делатности, банака, финансијских организација и низа привилегованих делатности, је нарочито висок на штету села и пољопривреде. Тако се овим још више погоршава и онако неповољан положај сеоских заједница. Систем продаје шећерана са по неколико хиљада хектара имања за један евро је наш изум неопробоитне акумулације и увођења капитализма на нашем селу⁶.

У приватизацији нема добровољности, нема једнакости и равноправности нити обостране заштите интереса учесника у процесу купопродаје бивше заједничке друштвене својине као облика заједничке својине. Овде се штити само интерес будућих индивидуалних власника, али не и интереси бивших власника. Увођењем слободног тржишта у Србији долази до изједначења цена робе и услуга са другим европским замљама. Услед тога сви инпути пољопривредне производње и услуга су вишеструко поскупели, а цене пољопривредних, сточарских и других производа на селу не прате повећање цена свега што је неопходно за одвијање пољопривредне производње, које су некада ниже него претходне године, као нпр. пшеница, кукуруз и др. Зато су сви облици привређивања на селу из године у годину у неповољном положају што доводи до смањења пољопривредне производње, поскупљења хране, тако да то отежава положај свих становника

5 Прокић, Б. Шта је заиста Србија данас. Завод за проучавање села, Београд, 2011.

6 Прокић, Б. (2001). ИСТО, СТР.?

па и оних на селу. Запошљавање становника села у град је отежано. Ово погађа млађе, па и школоване становнике села. Многи од њих са села одлажу склапање бракова и рађање деце чак до краја репродуктивног периода. Ово води још бржем пропадању српских села. Процес осиромашења и пропадања села, који је истини за вољу, почео у социјализму, много је убрзан спровођењем транзиције.

Излаз јесте видљив, али није лак. Свет се окренуо лакоћи, брзој заради, непоштеном стицању богатства, донацијама, кредитима и позајмицама. Свако би „хлеба без мотике“, а капитал је ограничен, намењен богатима и безобзирнима. Ми у таквој утакмици немамо шта да тражимо. Морамо се окренути себи, озбиљном и поштену раду, умерити захтеве, задовољити се оним што је неопходно за пристојно одржавање живота. Народ све види и све зна, али је изгубио снагу и вољу после политичких разочарења и батргања по странпутицама. Обнову треба да донесу млади, а њихови изгледи за укључивање у живот су слаби. Преко половине оних који студирају смерају да, по завршетку школовања, оду у иностранство.

Данас Србија има два различита лица. Једно лице приказују актуелни политичари, правне норме и званични добро плаћени аналитичари, а другу слику Србија има када се анализира свакодневни живот и рад и положај огромне већине радника, сељака, интелигенције, научних радника и других стваралаца. Све наде положене су у Европу, а изгледа да смо њена последња брига. Србија данас није ни слободнија ни богатија, ни демократскија, ни перспективнија за огромну већину грађана него је то била Србија у доба социјализма.

Званични државни органи не могу да испуне оправдане захтеве одређених категорија становника јер то не дозвољава представник Међународног монетарног фонда. Једном речју, ако су упореде обећања и реално стање у свим областима живота и рада, недвосмислено се долази до закључка да је стање у Србији далеко другачије од очекиваног. У прилог овоме иду и мисли Кокана Младеновића „Цела транзиција Србије је једна велика распродаја где се купује и продаје све, од љубави до државних ресурса. То је пијаца на којој можете наћи јефтине политичке ставове, одбачене идеологије, пропале привредне системе бивше земље која одлази у бесцење, тајкуне који акцију по акцију, фабрику по фабрику, постају већински власници наших живота. И све се то, на жалост, кад се одузме мирис прасетине и звук трубе савршено уклапа у тужну слику света који је на глобалном плану постао велико тржиште којим царује моћни капитал“⁷.

Транзиција пољопривреде означава сложен процес који укључује на прво место приватизацију као обележје својинских права које је основ свих других видова трансформације (организационе, управљачке, финансијске, производне, тржишне).

Основни субјекти у нашој пољопривреди су: аграрно предузеће, породично газдинство, пољопривредна задруга, мала и средња предузећа и сложени

7 Кокан Младеновић, редитељ, Културно – дневни лист Вечерње новости, Београд, 31/1, 2010.

пољопривредни систем. Некада наша друштвена аграрна предузећа су у процесу транзиције дошла у немилост (гломазно, презапослено, задужено, несолвентно, неликвидно и сл.). нужно је било реструктурирати их и приватизовати. Пољопривредно газдинство са изузетно малом просечном величином је природно, остарело и углавном препуштено само себи. Српско село је „свећа која догорева“. Све је више старачких домаћинстава у селу, многа села се гасе, домови обрасли у коров, необрађене њиве и др.

Иspoљена су два вида приватизације. Први је обележен стварањем државног, касније друштвеног сектора, настао национализацијом и капиталистичких фабрика и имања, а други вид укључује онај капитал који је створен знањем и мукотрпним радом радника, сељака и омладине, а сада га купују појединци из наше или других земаља. Оправдано је питање многих како је могуће да угледна пољопривредна предузећа која су тада имала узор за друге, одједанпут осиромаше, постану тако јефтина на тржишту и лака за откуп и приватизацију. Они којима смо се поносили пали су на „просјачки штап“ и постали јефтине за купце.

Транзицијом су нестали наши угледни пољопривредни комбинати, а сељак је остао без онога што је стварао годинама јер није изграђен нови концепт пољопривредног задругарства, кога је требало реструктурирати на њеним изворним основама, по угледу на аграрно задругарство развијених земаља. Проблем долази углавном због неорганизованости пољопривреде и стихијског деловања тржишта, као и раздвајања пољопривредно-прерађивачке индустрије од пољопривредне производње. Распродата прерађивачка индустрија са прекинутим ланцем повезаности и неповољне цене изазивају протесте сељака и блокаде путева од стране произвођача. Учешће породичних газдинстава у реализацији и откупу знатно је смањено последњих година. Због свега тога село се демографски празни, гасе се сеоски домови, па и читава села. Размишљања су како бар задржати на селу постојеће стање становника.

Литература

1. Гамс Андрија (1987): Својина, Институт друштвених наука Београд, стр. 17.
2. Жарп Цин (2011): О ненасилној револуцији, недељник Печат, Београд, бр. 155/2011, стр. 49.
3. Живковић Д., (2004): Глобализација, стратешки циљеви, услови и могући путеви транзиције наших предузећа. Тематски зборник „Пољопривреда у транзицији – компаративна искуства и перспективе. Институт за економику пољопривреде и часопис Економика пољопривреде, Београд.
4. Кокан Младеновић, редитељ, Културно – дневни лист Вечерње новости, Београд, 31/1, 2010.
5. Марковић П., (2004): Шта је транзиција у нашој пољопривред, Тематски зборник „Пољопривреда у транзицији – компаративна искуства и перспективе“. Институт за економику пољопривреде и часопис Економика пољопривреде, Београд.

6. Маџар Јб. (2003): Управљање променама у условима транзиције. Зборник радова „Радикалне промене у предузећима и привреди у условима глобализације. Мегатренд – Универзитет примењених наука, Београд.
7. Митровић Б. (2001): Процес глобализације и транзиције привреде Србије, Економске теме, 1-2, Економски факултет, Ниш.
8. Пејановић Р., Н. Томашевић, Д. (2004): Неуспешност транзиционих реформи у пољопривреди републике Србије. Тематски зборник „Пољопривреда у транзицији – компаративна искуства и перспективе. Институт за економику пољопривреде и часопис Економика пољопривреде, Београд.
9. Пејановић Р., Тица Н. и сар (2002): Нужност транзиције пољопривреде Србије и Црне Горе, Агроекономика, Пољопривредни факултет, Нови Сад.
10. Прокић Б. (2008): Процес транзиције социјализма и развој сеоских подручја на маргиналним подручјима. Зборник радова: Обнова и развој сеоских заједница на маргиналним подручјима, Београд, Власотинце, 2008, стр. 8 – 21.
11. Прокић Б. (2011): Шта је заиста Србија данас, завод за проучавање села. Центар за издавачку делатност, Београд.
12. Радмила Накарада (2008): Распад Југославије, проблеми, дијагнозе, суочавања и транзиције, Службени гласник, Београд.
13. Шушњић Ђуро (2010): „Изван игре на путу“, Зборник у част професора Ђуре Шушњића, Чигота штампа, Београд.

EFFECT OF PROCESSES OF TRANSITION ON THE IMPOVERISHMENT OF RURAL SETTLEMENTS AND AGRICULTURE

Summary

Globalization, situated in the modern era, refers to the increasing unification of world's economic, political, geostrategic and other vital activities benefiting primarily developed countries and impoverishing underdeveloped countries and those already poor, ignoring at the same time all aspects of humanity. In our country, the process of globalization was preceded by transitional reforms especially in agriculture. Unfortunately, so far no positive results have been recorded as reforms were usually lagging behind and mostly inefficient (prompt import liberalization). Efficient and synchronized transitional reforms including denationalization are needed having clearly defined goals of the adopted strategy and policy measures.

Key words: transition, denationalization, poverty, rural settlement, agriculture, restructuring, reform